

СТАН ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ РЕГІОНУ

**ЖИБАК М.М., Д.Е.Н., ДОЦЕНТ, ВП НУБІП УКРАЇНИ
«БЕРЕЖАНСЬКИЙ АГРОТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»**

В статті визначено ефективність функціонування фермерських господарств регіону, здійснено порівняльну характеристику їх діяльності. Окреслено шляхи удосконалення та вказано на основні фактори подальшого розвитку фермерських господарств у сучасних умовах.

In the article the efficiency of functioning of farms of the region is defined, the comparing characteristic of their activity is done. The ways of improvement and the main factors of further development of farms in modern conditions are shown.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Глибинні трансформаційні процеси в економіці України, що торкнулися систем господарювання аграрних підприємств, зумовили значні зміни в структурі виробництва та обігу продукції за рахунок порушення взаємовідносин як на мікрорівні, так на рівні товарних та ресурсних ринків. В умовах інтеграції в аграрній сфері найбільш ринково - адаптаційні можливості, як показує практика, має сектор приватних господарств населення, який утримує позитивні результати виробництва продукції незважаючи на економічні кризи. І тут в першу чергу заслуговують на увагу фермерські господарства, як одна з найбільш пристосованих до ринку форм господарювання, що з року в рік збільшує обсяги землекористування та валового виробництва відповідно. Вони повинні розглядатися не як альтернатива великим товаровиробникам (існуючим сьогодні агрохолдингам), а як об'єктивно необхідне їх доповнення, що дозволить більш повно розкрити потенційні можливості сільськогосподарського виробництва на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблем теоретичного, методичного та практичного аспектів розвитку фермерства в Україні в умовах інтеграції аграрного виробництва присвячені наукові праці: І. Белебехи, С. Грекова, В. Горьового, В. Горлачука, В. Галащука, О. Єрмакова, І. Комалової, М. Макаренка, М. Маліка, А. Мармуть, А. Мельника, В. Нечитайла, М. Румянцева,

П. Саблука, С. Скрипника, А. Стрюченка, М. Шульського, та багатьох інших вчених.

Формулювання цілей статті. З даної проблематики сьогодні вимагають докладного висвітлення питання сучасного розвитку фермерських господарств в умовах жорсткої конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках, закономірностей та принципів їх функціонування, удосконалення спеціалізації, матеріально-технічного та землезабезпечення, підвищення їх ефективності на регіональному рівні. Саме це і стало метою даного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фермерське господарство є одним з найбільш пріоритетних напрямків розвитку сільського господарства в державі. Формування та функціонування фермерських господарств зумовлене тим, що сьогодні більшість працездатного сільського населення надає перевагу саме цій формі господарювання і виявляє бажання в них працювати. В Україні фермерами стають, як правило, досвідчені, висококваліфіковані, майстерні люди, які достеменно знають свою справу – агрономи, економісти, механізатори, бригадири. Вони добре ознайомлені з технологією і організацією всієї номенклатури сільськогосподарського виробництва. Проте цих знань і досвіду для фермера, самостійного виробника в умовах ринкових відносин, абсолютно недостатньо. Потрібно оволодіти методами, стилем, рисами незалежного підприємця, наполегливо пізнавати закони ринку, знати свої права, орієнтуватись у законах державної підтримки фермерства. Саме прийняття Закону України «Про селянське (фермерське) господарство» (1991 р.) сприяло позитивному розвитку цієї форми господарювання.

На сільських територіях західного регіону і Тернопільської області зокрема, у перспективі найбільш прогресивним вбачається розвиток великих форм господарювання, які забезпечують суспільно необхідний рівень продуктивності праці. Проте з огляду на інституційні перетворення, що відбулися в Україні, перспективним у досліджуваному регіоні є розвиток малого підприємництва в аграрній сфері і зокрема такої його складової, як фермерські господарства. Порівняльна динаміка фермерських господарств приведена в табл.1.

Як бачимо з наведених у табл. 1 даних чисельність фермерських господарств в Україні має тенденцію до збільшення. У той же час для фермерства Тернопільської області за аналізований період характерне то збільшення то зменшення.

Таблиця 1

Порівняльна динаміка фермерських господарств, од.

Регіони	1995	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009р.	2010 р.
Україна	34778	42445	43150	443410	42446	43272	44101
Тернопільська область	775	656	688	709	736	767	773

Це є свідченням того, що фермерство у західному регіоні не відзначається стабільністю розвитку і в першу чергу це зумовлено наявністю таких крупних сільськогосподарських виробників як група компаній «Мрія», «Лендком», «Агроподсервіс», «Дзвін» та інші. На кінець 2010 року в області нараховувалось 773 фермерських господарства, з яких 77,2% були економічно активні. Найбільше фермерів господарює в Борщівському районі (81 господарство), Тернопільському (73) та Гусятинському (63) районах, найменше - у Монастириському районі (9).

Основним ресурсом аграрного виробництва і фермерських господарств в тому числі є земельні ресурси, стан яких відображається не тільки на ефективності процесів аграрного виробництва, а й на стані зовнішнього середовища взагалі. Землекористування фермерських господарств Тернопільщини протягом розглядуваного періоду має наступну картину (рис.1).

Рис. 1. Динаміка середнього розміру сільськогосподарських угідь фермерських господарств, га у Тернопільській області.

Загальна кількість сільськогосподарських угідь у користуванні фермерських господарств області зросла проти 2005 року на 71,1% і склала 68,8 тис. га, з яких 97,4 % припадає на орні землі. Середні розміри землі в одному господарстві зросли з 33 га сільськогосподарських угідь у 2000 році до 89 га у 2010 році, а ріллі відповідно з 32 га до 86,6 га, або майже у три рази. Але слід відзначити що у 2010 році 275, або 35,6% фермерських господарств мали в наявності менше 10 га землі. Лише 12,2 % господарств регіону мають у своєму користуванні сільськогосподарські угіддя що перевищують 100 га в той же час по Україні даний показник становить 30,4 %.

Активізація діяльності фермерських господарства тісно пов'язана із забезпеченістю трудовими ресурсами. Порівняльна динаміка чисельності працівників фермерських господарств приведена в табл. 2.

Таблиця 2

Порівняльна динаміка чисельності працівників та забезпеченість ними фермерських господарств, осіб

Регіони	2005 р.	2006р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Всього працюючих						
Україна - в цілому	130291	13534	132031	115327	111659	108085
Тернопільська обл.	3420	3494	2688	2579	1983	1687
В тому числі жінок						
Україна - в цілому	49918	4 4727	4 3475	3 3662	3 2536	31345
Тернопільська обл.	1339	1314	760	725	481	371
Припадає з розрахунку на одне підприємство						
Україна:						
всього працюючих,	3,1	3,1	3,0	2,6	2,6	2,5
з них жінок	1,2	1,0	1,0	0,8	0,8	0,7
Тернопільська обл.:						
всього працюючих,	5,2	5,1	3,8	3,5	2,6	2,0
з них жінок	2,0	1,9	1,1	1,0	0,6	0,5

У ході проведеного нами дослідження встановлено, що чисельність працюючих у фермерських господарствах є нестабільною як на рівні держави, так і в досліджуваному регіоні і має явну тенденцію до зменшення.

Незважаючи на те, що спостерігається зменшення кількості працюючих у фермерських господарствах, в той же час випуск валової продукції за досліджуваний період з 2005 року по 2010 має в цілому тенденцію до зростання. Зокрема у досліджуваному регіоні показники виробництва валової продукції сільського господарства

приведені у таблиці 3. У 2010 році фермерські господарства області виробили валової продукції на суму 132,4 млн. грн. (у порівнянних цінах 2005 року), проти 2009 року вона збільшилась на 54,8 млн. грн., або в 1,7 раза.

Таблиця 3

Виробництво валової продукції сільського господарства фермерськими господарствами Тернопільської області

Показники	1995р.	2000р.	2005р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.
Валова продукція всього	20,6	22,6	61,7	100,8	137,1	77,6	132,4
у тому числі продукція рослинництва	15,9	20,2	59,0	95,6	132,1	72,8	124,8
продукція тваринництва	4,7	2,4	2,7	5,2	5,0	4,8	7,6

(у порівнянних цінах 2005 року, млн. грн.)

Слід також відзначити що питома вага фермерських підприємств у загальному обсязі її виробництва всіма категоріями господарств збільшилася з 2,5 % у 2009 р. до 4,5 % у 2010 році. Також, як видно з даних таблиці 3, у сільськогосподарській діяльності фермерів значно переважає продукція рослинництва на яку припадає 94,3 % валової продукції. В основному, фермери області займаються вирощуванням зернових та технічних культур, так зокрема частка зернових у 2010 році становила 8,3 % , гречки – 18,9 %, пшениці - 8,5 %, цукрових буряків – 14,5 % від їх загальних обсягів по області. Значно меншого розвитку набуло тваринництво, яким займається незначна кількість господарств. Тваринництво вважається найбільш трудомісткою групою галузей сільського господарства. До того ж воно потребує значних капіталовкладень (приміщень для утримання худоби, обладнання та ін.). У фермерів області тваринництво поширене мало, саме через його трудомісткість і дефіцит грошових коштів. Крім того, досить невелика кількість фермерів займається вирощуванням кормових культур і з кожним роком частка останніх у структурі посівних площ зменшується. Це також гальмує розвиток тваринництва у фермерських господарствах. Різкому зменшенню поголів'я тварин у країні й Тернопільській області сприяють і застосовувані тут низькі закупівельні ціни на тваринницьку продукцію. Значний обсяг її основних видів господарства вимушені реалізувати за

цінами розмір яких нижче собівартості, що призводить до збитковості виробництва. Саме це і є головною причиною скорочення поголів'я, що спостерігалось у фермерських господарствах до останнього часу.

Необхідною умовою ефективної виробничої діяльності фермерських господарств є технічне та технологічне оновлення, тобто відповідна забезпеченість сільськогосподарською технікою. Це завдання потребує вирішення насамперед на державному рівні, оскільки без цього через кілька років техніка на селі стане повністю непридатною для експлуатації. На кінець 2010 року у фермерських господарствах області налічувалось 484 трактори, 148 зернозбиральних та 34 бурякозбиральних комбайни. За рік у фермерських господарствах зменшилась наявність усіх видів техніки за винятком кормозбиральних комбайнів. Однак незважаючи на всі негаразди, фермерські господарства Тернопільщини забезпечують свою життєдіяльність за рахунок сільськогосподарського виробництва. Досягнення економічного ефективного ведення свого господарства є головним завданням фермера-господаря. Фермер повинен повністю покривати свої видатки за рахунок виручки від реалізації продукції і інших оборотних засобів і, крім того, мати фермерський дохід, який спрямовується на утримання сім'ї фермера, а чистий прибуток - на накопичення, в тому числі розширення виробництва та інші цілі. Від реалізації сільськогосподарської продукції в 2010 році фермери регіону отримали 68,4 млн. гривень прибутку і рівень рентабельності її склав 19,8%. Позитивними тенденціями є збільшення величини доходу від реалізації продукції та зменшення собівартості реалізованої продукції до збільшення кількості фермерських господарств, які працюють прибутково. В умовах ринкової економіки товаровиробник, яким є фермер, працює для одержання прибутку. Якщо виробництво не забезпечить середньої норми прибутку, яка склалась у відповідній галузі чи на відповідному ринку, то воно втрачає сенс.

Висновки. Головними факторами, які істотно впливають на розвиток фермерства і вибір напряму виробничої діяльності фермерських господарств, як на сучасному етапі так і на перспективу, є забезпечення їх в необхідних розмірах земельними, трудовими, фінансовими та матеріально-технічними ресурсами. Підсумовуючи вищезазначене можна зробити висновки, що для ефективної роботи фермерських господарств, перш за все, потрібна всебічна державна підтримка. Негайного вирішення потребують питання з кредитуванням на вигідних умовах фермерів для забезпечення їх необхідним для виробництва сільгосппродукції. Необхідна

контрольованість цінової політики при реалізації сільськогосподарської продукції. Обвал цін на сільгосппродукцію, непомірне їх підвищення на матеріально-технічні ресурси, відсутність виваженої фінансово-кредитної політики, заізнення з формуванням інфраструктури аграрного ринку, малоефективна страхова діяльність – всі ці причини породжують несприятливі умови для розвитку фермерства.

Фермери, як дрібнотоварні виробники, не можуть бути гідними конкурентами крупнішим сільськогосподарським підприємствам. Вони можуть покращити результати і умови діяльності своїх господарств шляхом кооперування коштів і сил на добровільній основі. Економічні взаємовідносини фермерів, які об'єднують землю, технічні засоби, працю для спільного виробництва продукції рослинництва, тваринництва, можуть базуватися на основі розподілу одержаного прибутку з врахуванням кількості та якості землі і технічних засобів, переданих у спільне виробництво, а також їх трудової участі у виробництві. Процес концентрації, який супроводжується ліквідацією малого та середнього виробництва, призводить до підвищення ролі крупних фермерських господарств. У майбутньому в Україні, як і у досліджуваному регіоні, успішно повинні функціонувати великі фермерські господарства, які використовуватимуть в середньому від 100 до 500 га і більше земельних угідь. Також безпосередній вплив на виробничий потенціал та економічну ефективність функціонування фермерських господарств мають: запровадження інноваційних технологічних проєктів, які дозволяють перейти на адаптовані системи землеробства вирощування екологічно чистої продукції; збільшення обсягів кредитування закупівлі насіння, добрив, засобів захисту сільськогосподарськими виробниками тощо. Такі фермерські господарства зможуть забезпечити достатні обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, знайти свою нішу і закріпитись на внутрішньому та зовнішньому ринках. Основою концептуального положення стратегії розвитку фермерства в Тернопільській області є необхідність формування фермерства товарного типу, що доповнюється кооперуванням по збуту і переробці сільськогосподарської продукції, постачанню фермерів засобами виробництва та наданню їм сервісних послуг. Фермерство, як рівноправна форма господарювання, повинна зайняти своє місце на ринку продовольства і сировини. Тому необхідно розробити заходи щодо розвитку фермерства, обґрунтувати основні напрями стабілізації виробництва і підвищення ефективності функціонування

фермерських господарств, удосконалення фінансово-кредитної та податкової політики щодо цієї форми господарювання.

Література.

1. Горьовий В. Фермерство України: теорія, методологія, практика: Монографія. – К.: ННЦІАЕ, 2007. – 540 с.
2. Галушак В. Економічна ефективність виробництва у фермерських господарствах / В. Галушак // Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка Сер. Економіка. – 2007.- Вип. 21. – С. 189 – 193.
3. Белебеха І. Критерії діяльності фермерських господарств / І. Белебеха // Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка Сер. Економіка. – 2006.- Вип. 20. – С. 215 – 217.
4. Головне управління статистики у Тернопільській області. Управління статистики сільського господарства та навколишнього середовища.
5. Сільське господарство Тернопільської області за 2010 рік. Статистичний збірник: За редакцією Т. М. Гришук. Тернопіль, 2011. – 153 с.
6. Головне управління статистики у Тернопільській області. Діяльність малих підприємств у 2010 році. Статистичний збірник: За редакцією Т. М. Гришук. Тернопіль, 2011. – С. 105 - 116.
7. Регіони України 2010: [статистичний збірник] / Держкомстат України; за ред. О. Г. Осауленка. – К., 2011. – Ч. 1. – 368 с.